

Перспективами подальших досліджень є апробація програми розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів та її гармонійне включення у систему професійної підготовки у вузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідик Н.М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Михайлівна Дідик. – К., 2013. – 353 с.
2. Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Юлія Георгіївна Долінська. – К., 2000. – 196 с.
3. Темрук О.В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Олена Василівна Темрук. – К., 2006. – 198 с.
4. Штепа О.С. Диспозиційна модель особистісної зрілості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Олена Станіславівна Штепа. – Львів, 2003. – 146 с.
5. Яценко Т.С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко [та ін.]. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Н.М. ДИДЫК ОПТИМИЗАЦИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ ВО ВРЕМЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Резюме. В статье проанализированы особенности развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости в будущих психологов. Описаны результаты внедрения формирующего эксперимента по данной проблеме.

Ключевые слова: личностная зрелость, профессионально значимая характеристика, будущий психолог, акмеологическая технология, тренинг.

N.M. DIDYK. OPTIMIZATION OF PROFESSIONALLY SIGNIFICANT PERSONAL MATURITY CHARACTERISTICS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS DURING TRAINING

The summary. The article analyzes the features of professionally significant personal maturity characteristics of future psychologists. The results of implementation forming experiment on this issue.

Key words: personal maturity, professionally significant characteristic, future psychologist, acmeological technology, training.

Рекомендовано до друку.
Д-р психол. наук, проф. В.М. Ямницький.

Одержано редакцією 09.02.2016 р.

УДК: 37. 017. 4: 159. 923. 2

Р.Л. СОЙЧУК

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті актуалізовано проблему формування позитивної національної ідентичності в сучасному українському поліетнічному суспільстві. Розкрито особливості й форми національної ідентичності та визначено провідні функції національної ідентифікації у національному самоствердженні особистості.

Ключові слова: національна ідентичність, національна ідентифікація, національне самоствердження, особистість, Українська держава, нація, поліетнічне суспільство.

Постановка проблеми. Актуалізація питання формування національної ідентичності зумовлена геополітичними та соціально-економічними трансформаціями у світі та загостренням проблеми захисту незалежності Української національної держави. Такі тенденції дали поштовх для вітчизняної освіти і науки виробити методологічні підходи щодо формування української національної ідентичності як осердя громадянина соборної незалежної правової соціальної Української держави, що базується на взаємодії особистості, соціуму й національно-культурного середовища та забезпечило б належне обґрунтування усіх аспектів проблеми національного самоствердження. *Національне самоствердження особистості* слід розглядати як інтегративну властивість особистості, що виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності, виборі своєї активної соціальної і громадянської позиції в суспільстві, що характеризується відповідальністю перед своєю нацією, готовністю відстоювати і захищати її національні інтереси. Національне самоствердження пов'язане з мобілізацією всього свого інтелектуально-духовного потенціалу особистості для досягнення успіху в інтересах українського народу та утвердження цінності української нації. Варто зазначити, що у контексті складних умов націєтворення сьогодення відбувається трансформація національної ідентичності, зокрема подолання «східності» з орієнтацією на «європейський» тип ідентичності та відповідно системи цінностей [10, 64], що передбачає формування нового типу української національної ідентичності.

© Р.Л. Сойчук, 2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поліаспектно проблему національної ідентичності як основи національного самоствердження особистості відображено в наукових працях з різних галузей знань ученими: Ю. Бромлей, Л. Дробіжева, І. Кресіна, В. Крисько та інші. Також означений феномен розкрито вітчизняними науковцями в дисертаційних дослідженнях: національна ідентичність та її формування в незалежній Україні в умовах глобалізації: культурологічні аспекти (Г. Ковальова); розвиток процесів ідентифікації і відособлення у підлітковому і ранньому віці (Л. Клочек); національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості (О. Шевченко); громадянська ідентифікація особи як чинник формування української політичної нації (Л. Шимченко) та ін.

Мета статті: розкрити особливості й форми національної ідентичності та визначити провідні функції національної ідентифікації в національному самоствердженні особистості.

Виклад основного матеріалу. Етнополітичний аналіз І. Кресіної щодо національної ідентичності розглядає проблему як формування в особистості «усвідомлення державно-політичної, громадянсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурної самотності та неповторності» [6, 87].

У дослідженні окремих аспектів феномену національного самоствердження вагомими є наукові здобутки В. Крисько, М. Пірен, Г. Солдатової, В. Хотинець та інших. Нам імпує думка В. Крисько щодо бачення проблеми національного самоствердження особистості, що включає в себе пізнання людиною національних особливостей свого етносу, його культури, традицій, психології, історії, мови, пізнання свого «Я» та свідомий вибір своєї соціальної позиції в суспільстві, ідентифікації свого «Я» з національною спільнотою, групою, індивідуальне включення в систему суспільних і міжособистісних зв'язків і відносин [7, 108]. Такий підхід акцентує увагу нагальності формування української національної ідентичності, що становить ядро національного самоствердження особистості, про що і відзначено ученими у їхніх дослідженнях.

Так, Ю. Бромлей вважає нагальною потребою формування в особистості уявлення про національну спільноту (національна ідентифікація), типові риси своєї національної спільноти, історію рідного народу, рідну землю та державний устрій цієї спільноти, а також про особливості інших національних спільнот: «...судження членів етносу про характер дій своєї спільноти, її властивості та досягнення... ці судження нерозривно пов'язані з уявленнями про інші етноси...» [2, 179-199].

Л. Дробіжева акцентує увагу на необхідності усвідомлення суб'єктом сукупності своїх національних зв'язків і свого ставлення до них. На думку ученої, етнічна самосвідомість передбачає самовизначення (ідентифікацію), уявлення про характерні риси свого народу, його походження, історію, культуру, традиції, мову, які сформовані на емоційному рівні, викликають відповідні почуття, такі, як гордість за народ, гідність, небайдужість, відповідальність [4, 3].

М. Пірен звертає увагу на систему вірувань, цінностей, очікувань, які інтеріоризуються у процесі соціалізації в свідомості членів спільноти, є колективним продуктом, який і становить національну ідентичність. При цьому варто зауважити, що формування національної ідентичності відбувається на базі інструментальних інтересів та екзистенційних потреб, і саме нація відіграє об'єднавчу роль не лише в середовищі між членами певної спільноти, але й устанавлює місток між минулим і її майбутнім [9]. Стійкість та позитивність національної ідентичності надає відчуття психологічної безпеки й стабільності, що є «психологічною основою етнополітичної мобілізації», яку науковець Г. Солдатова трактує як «готовність людей, об'єднаних за етнічною ознакою, до групових дій з реалізації національних інтересів» [11, 51].

На думку В. Хотинець, провідна функція національної ідентифікації полягає в оптимальній адаптації суб'єкта до умов національного буття та поліетнічного суспільства, що відповідно надає можливість виокремити такі функції: *когнітивна функція як національне самопізнання (національна рефлексія)* – визначає пізнання індивідуально-національних особливостей, специфічних рис національної спільноти (своєї, інших), що формує систему уявлень особистості про спільні ознаки, властиві їй та національній спільноті, з якою себе ідентифікує, та ті, які відрізняють її від інших спільнот; сукупність уявлень про національні особливості властиві представникам національної спільноти (національний автостереотип) та носіїв інших спільнот (національний гетеростереотип); уявлення особистості про себе як члена національної спільноти («національний Я-образ»); *оцінювальна функція* – виявляє ставлення до національних якостей, цінностей (особистісних, своєї спільноти) як переживання особистістю належності до національної спільноти; *регулятивна функція* – регулює психічну діяльність і поведінку відповідно до норм і цінностей своєї національної спільноти. Усвідомлення особистістю власної національної належності сприяє оптимальній діяльності в процесі співвідношення своєї життєвої позиції, настанов, цінностей з цінностями, вимогами і настановами національної спільноти, з якою вона себе ідентифікує [14].

На думку Й. Вироста, усвідомлене ставлення особистості до національної спільноти відбувається на основі синтезу знань і емоційно-оціночного бачення про національну спільноту (свою, інші), поглядів про типові властивості носія національної спільноти (своєї, іншої) та поглядів на самого себе як представника національної спільноти [3, 26].

Становлення особистості в поліетнічному суспільстві може відбуватися у таких вимірах: національна ідентичність сформована відповідно зі своєю національною спільнотою, так і з іншою, яка може проходити незалежно одна від одної та мати як сильне, так і слабе вираження [15]. Науковці виокремлюють різні форми національної ідентичності, які, на нашу думку, впливають на процес національного самоствердження особистості, що проявляється у системі ставлень до себе, Іншого, народу, нації, держави. Розглянемо детальніше специфіку кожної національної ідентичності особистості та особливості її впливу на становлення

людини як носія цінностей певної національної спільноти, зокрема визначають: *бікультурну національну ідентичність*, яка проявляється сильною ідентифікацією з обома національними спільнотами як процес інтеграції; *маргінальну національну ідентичність*, що характеризується слабкою чи невиразною ідентифікацією з обома чи більше національними спільнотами; *моноетнічну національну ідентичність*, яка має такі характерні риси (сильна, чітко і позитивно виражена ідентифікація з власною національною спільнотою в поліетнічному суспільстві; сильна ідентифікація (асиміляція) з іншою (чужою) національною спільнотою).

Водночас варто звернути увагу на своєрідні особливості моноетнічної національної ідентичності особистості, яка визначається як позитивна, негативна та дифузна (невизначена, змішана). *Позитивна національна ідентичність особистості* розглядається як «реальне наслідування етноспецифічних форм поведінки, особливостей у баченні та сприйнятті світу, в життєвих орієнтаціях» [4, 9]. *Негативна національна ідентичність* особистості проявляється у виборі нових форм поведінки іншої національної спільноти, її цінностей та у негативному судженні про свою спільноту, свій «національний образ – Я», що викликає почуття меншовартості чи «розототожнення» себе та своєї нації, або ж індивідуальної мобільності як спроби змінити свою національну приналежність [13]. *Дифузна національна ідентичність особистості* характеризується невизначеністю національної належності, байдужістю до цінності національної спільноти та власної причетності до неї, її неактуальності, що проявляється в її різновиді – національній індиферентності.

Позитивна та негативна національна ідентичність особистості може мати крайні негативні форми прояву:

1. *Гіперпозитивна національна ідентичність особистості* – проявляється у гіпертрофованому вигляді домінування позитивних характеристик своєї національної спільноти та негативних характеристик іншої спільноти, що надає впевненість особистості у домінуванні, вищості своєї національної спільноти над іншими та вселяє віру у винятковість своєї нації (шанобливе ставлення до інших національних спільнот, неприязнь, нульова толерантність, ворожість, неприйняття чи приниження досягнень і національної гідності інших, агресивність, конфліктність тощо) [12]: *етноцентризм* – «бачення речей, за якого своя група виявляється у центрі всього, а всі інші порівнюються з нею чи оцінюються з посиланням на неї» [17] та проявляється у пошуку «національних ворогів» [1]; *етноогоїзм (лояльний тип гіперідентичності)* – виявляється у вербальному необразливому спілкуванні на засадах «моя нація», «мій народ», проте у процесі комунікації відчувається напруга, роздратування щодо інших представників національних спільнот чи у відстоюванні права своєї національної спільноти за рахунок іншої; *етноізоляціонізм* – визначається вищістю своєї національної спільноти, відстоюванням позиції «очищення» власної національної культури і щодо міжнародних шлюбів та інше; *національний фанатизм* – характеризується готовністю радикально відстоювати національні інтереси (проведення етнічних чисток, відмова у праві користування природними ресурсами чи соціальними пільгами представникам інших національних спільнот, дотримання пріоритету права нації над правом людини, схвалення будь-якої жертвності у боротьбі за свою націю [12].

2. *Гіпернегативна національна ідентичність особистості* – характеризується перевагою цінності іншої національної спільноти та негативною характеристикою «національного образу-Я» порівняно з вищою оцінкою інших націй та їхніх представників, що відповідно викликає почуття національної неповноцінності, меншовартості, сорому за носіїв своєї нації та за власну причетність до спільноти. Такі переживання викликають небажання особистості підтримувати цінності своєї нації, пробуджується відчуження від неї та відчуження від її представників і здобутків [11]: *етнонегативізм* – невмотивоване бажання діяти наперекір іншій особистості як до представника національної спільноти, необґрунтоване заперечення цінностей культури національної спільноти та не визнання внеску відомих представників у світовий розвиток; *етнонігілізм* – руйнує національні орієнтири, почуття національної належності, нівелює національні цінності та внесок національної спільноти в культурно-історичну систему координат, що проявляється в почутті національної меншовартості, національному самоприниженні та призводить особистість і націю до повної асиміляції. Виникає криза національної ідентичності – культурний шок (І. Холл) – характеризується зміною у свідомості особистості ціннісних орієнтацій та заміною їх на чужі й незнайомі [16, 78].

Процес національного самоствердження особистості передбачає формування позитивного «національного образу – Я» з ціннісним ставленням до національних цінностей української нації та проявом толерантності до інших національних культур, їх представників, що є умовою уникнення таких крайніх негативних форм вияву національної ідентичності, як етноцентризм, етноогоїзм, етноізоляціонізм, національний фанатизм тощо. Варто зазначити, що нині в сучасному українському поліетнічному суспільстві існують внутрішні фактори, які ускладнюють процес формування позитивної національної ідентичності, а саме: існування різних дискурсів національної ідентичності; поліетнічність і різновекторність ідентичності; відсутність дієвої цілісної державної політики та стратегії формування української національної ідентичності; існуючі актуальні проблеми у різних сферах життєдіяльності суспільства; недосконалість інститутів громадянського суспільства. Беручи до уваги зовнішні та внутрішні суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації в державі, нагальною постає потреба у концентрації уваги всієї громадськості, представників державних органів влади, науковців, педагогічних працівників на єдиній меті – виховання потенціалу суспільства, що має пронизувати всі сфери суспільного життя. Позитивним результатом їхньої спільної діяльності є формування української національної ідентичності особистості, що є надзвичайно важливим проявом у процесі її національного самоствердження, характеризується усвідомленням себе частинкою української нації, прагненням до морального самовдосконалення й повагою до всіх етносів, які становлять український народ, та відданістю Українській державі, народу, нації, а також готовністю солідарно відстоювати незалежність, цілісність і її суверенітет; та визначається вміннями компетентно сприяти розбудові

України як правової, демократичної, соціальної держави. Задля успішного формування позитивної національної ідентичності варто використовувати різновид механізмів, а саме: реалізацію різних проектів державних об'єднань, які здійснюються громадянами, розвиток та впровадження національної ідеології; упровадження політики громадянства Української держави та належності до української нації; побудову цілісного інформаційно-комунікаційного простору, що транслює національну суспільну ідею щодо української нації та створює уніфікований простір комунікації; уявне відчуття національної спільноти; уніфікацію та гомогенізацію освітньої системи, зокрема, орієнтацію на виховання громадян Української національної держави; використання єдиної державної української мови, що виконує функцію об'єднання національної спільноти; здійснення національної культурної та спортивної політики; національну символізацію [10, 63].

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз засвідчує, що позитивна національна ідентичність особистості є основою її національного самоствердження, складним соціально-психологічним феноменом, який полягає в усвідомленні особистістю спільноти зі своєю нацією на основі єдності національної культури й соціальних, економічних, політичних аспектів буття нації, а також цінності української нації. З огляду на зазначене подальшого дослідження потребує питання розробки інноваційної методики виховання національного самоствердження у дітей та молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беккер Х. Национальный характер и национальные стереотипы / Х. Беккер, Н. Фрейда // Современная зарубежная этнопсихология: Реферат. сб. / ред. кол.: Г.И. Яремин (отв. за вып.) [и др.]. – М., 1979. – С. 23-44.
2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 412 с.
3. Вирост Й.С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу / Й.С. Вирост // Філ. і соціологічна думка. – 1989. – № 7. – С. 21-29.
4. Дробышева Л.М. Ценности и символы в контексте новых концепций этничности / Л.М. Дробышева // Ценности и символы национального самосознания в условиях изменяющегося общества: сборник статей; отв. Л.М. Дробышева. – М., 1994. – С. 8-25.
5. Козлов В.И. Этнос и территория / В.И. Козлов // Советская этнография. –1971. – № 6. – С. 80-100.
6. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз / І. Кресіна. – К.: Вища школа, 1998. – 389 с.
7. Крысько В.Г. Этнопсихологический словарь / В.Г. Крысько. – М.: МПСИ, 1999. – 343 с.
8. Левкович В.П. Социально-психологический подход к структуре этнического сознания / В.П. Левкович, Н.Г. Панкова // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4, № 4. – С. 64-74.
9. Пірен М.І. Основи етнопсихології / М.І. Пірен. – К.: Наука, 1996. – 360 с.
10. Пелагеша Н.Є. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / Н.Є. Пелагеша // Стратегічні пріоритети. – № 3 (8). – 2008. – С. 60-67.
11. Римаренко Ю.І. Національний розвій України / Ю.І. Римаренко. – К.: Юрінком, 1995. – 170 с.
12. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности / Г.У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 390 с.
13. Солодка А.К. Фасилітація кроскультурної взаємодії: навч.-метод. посібник для студентів вищих навчальних закладів / А.К. Солодка. – Миколаїв: Іліон, 2014. – 228 с.
14. Хотинец В.Ю. Формирование этнического самосознания студентов в процессе обучения в вузе / В.Ю. Хотинец // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 31-43.
15. Berry J.W. Cross-cultural Psychology: Research and Applications / J.W. Berry. – Cambridge, ect.: Cambr. Univ. Press, 1992.
16. Hall E.T. Hidden Differences : Studies in International Communication / E.T. Hall, M.R. Hall. – Yall. Tokyo: Bungei Shunju, 1987. – 302 p.
17. Stephan W.G. Intergroup relations / W.G. Stephan, C.W. Stephan. – Madison, 1996. – 56 p.

Р.Л. СОЙЧУК. К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗИТИВНОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАК ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОУТВЕРЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Резюме. В статье актуализирована проблема формирования позитивной национальной идентичности в современном украинском полиэтничном обществе. Раскрыты особенности и формы национальной идентичности и определены ведущие функции национальной идентификации в национальном самоутверждении личности.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальная идентификация, национальное самоутверждение, личность, Украинское государство, нация, полиэтничное общество.

R.L. SOYCHUK. TO QUESTION OF FORMING OF POSITIVE NATIONAL IDENTITY THE BASIS OF NATIONAL SELF-ASSERTION OF PERSONALITY

The summary. In the article a problem of positive national identity forming in today's multi-ethnic Ukrainian society is actualized. The features and forms of national identity are revealed and a leading features of national identification in national self-assertion of the individual are defined.

Key words: national identity, national identification, national self-assertion, personality, Ukrainian state, nation, multi-ethnic society.

Рекомендовано до друку.

Д-р психол. наук, проф., дійсн. член НАПН України І.Д. Бех.

Одержано редакцією 11.02.2016 р.